

IKÄÄNTYNEET KELAN TYÖLLISTYMISTÄ EDISTÄVÄN AMMATILLISEN KUNTOUTUKSEN ASIAKKAINA

Johdanto

Työhön ja työuraan liittyvät riskit ja merkitykset vaihtelevat eri elämänvaiheiden myötä. Shemeikka ja kumppanit (2017, 135) toteavat, että eräs työttömyyden riskitekijä työmarkkinoilla on ikä. Vaikka ikääntyvän työvoiman työllisyysaste on Suomessa koko ajan noussut, työttömäksi jäävien ikääntyvien henkilöiden on vaikeaa palata vakaalle työuralle (Shemeikka ym. 2017, 135). Eriyisesti epävakaisissa työmarkkinatilanteissa elävät ikääntyneet voivat ajautua välitilaan työn ja eläkkeen väliin (McGann ym. 2016). Suomessa onkin viime aikoina kiinnitetty erityistä huomiota ikääntyneiden työllistymisen edistämiseen. Ikääntyneiden korkea työllisyysaste ei välttämättä kerro heidän paremmasta työmarkkina-asemastaan vaan nuorempia yleisemmästä pitkäaikaistyöttömyydestä, aktiivisesta työhausta luopumisesta sekä piilotyöttömäksi luokittumisesta (Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportti 2019, 12). Onkin nähty, että työttömiksi tai työvoiman ulkopuolelle jäätyään ikääntyneet tarvitsevat työllistykseen kohdennettua ohjausta ja palveluja. Ammatillinen kuntoutus voidaan nähdä yhtenä työllistymisen välineenä myös ikääntyneille. (Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportti 2019.)

Sekä työhallinto että Kela tarjoavat ammatillista kuntoutusta työvoiman ulkopuolella oleville ikääntyneille henkilöille. Härkäpään ja kumppaneiden (2013,1) mukaan tyypillinen Kelan ammatillisen kuntoutuksen asiakas on henkilö, jonka työkyky on heikentynyt tai jolla on työkyvyttömyyden uhka ja jonka mahdollisuudet työmarkkinoilla ovat työkykyongelman vuoksi heikentyneet. Tällä hetkellä Kela ei tarjoa erikseen ikääntyneille suunnattuja ammatillisen kuntoutuksen palveluja. Lankila ja Seppänen-Järvelä (2019) ehdottavatkin, että Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluja muokattaisiin vastaamaan ikääntyvien tarpeita (ks. myös Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportti 2019). Tämä koskisi erityisesti työelämän ulkopuolella oleville soveltuvia palveluita, kuten ammatillista kuntoutuspalvelusta sekä työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta (Lankila & Seppänen-Järvelä 2019). Tässä katsauksessa tarkastellaan näistä jälkimmäistä eli Kelan järjestämää työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta ikääntyneiden, 55–64-vuotiaiden¹, näkökulmasta.

1) *Tekstissä käytetään tästä ikäryhmästä systemaattisesti termiä "ikäntynyt". Termillä kuvataan vakiintuneesti yli 55-vuotiaita henkilöitä (esim. Ilmarinen 2006, 60).*

Tarkoituksena on selvittää, miten palveluun osallistuvat ikääntyneet henkilöt arvioivat palvelua ja niitä omakehtaisia vaikutuksia, joita palvelulla on työllistymisen edistymiseen. Katsaus toteutettiin osana palveluun kohdistuvaa laajempaa toimeenpanotutkimusta², joka puolestaan on osa Kelan kuntoutuksen uudistuksiin kohdistuvaa Muutos-hanketta³.

Kelan työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus on työelämään valmentavaa ja työssä pysymistä tukevaa kuntoutusta. Palvelu alkoi vuonna 2017, ja siinä yhdistyivät entiset työkokeilu, työhönvalmennus ja mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus. Palvelun toteutusta ohjataan palvelukuvauksella (Kela 2017), jota ollaan parhaillaan uudistamassa. Palvelun sisällöt, periaatteet ja lähtökohdat voivat siis lähitulevaisuudessa muuttua. Vuonna 2017 työllistymistä edistävään ammatilliseen kuntoutukseen osallistui 1443 henkilöä. Heistä ikääntyneitä eli 55 vuotta täyttäneitä oli kymmenen prosenttia. Vuonna 2018 palveluun osallistui jo miltei 3000 henkilöä, joista ikääntyneitä oli 12 prosenttia (Kelasto 2019). Palvelukuvauksen (Kela 2017) mukaan palvelu on suunnattu henkilöille, jotka tarvitsevat sairauden tai kokonaistilanteen vuoksi valmentajan yksilöllistä tukea. Kuntoutus sisältää kolme vaihtoehtoista palvelulinjaa: työkokeilu (3–6 kuukautta), työhönvalmennus (3–21 kuukautta) sekä työkokeilun ja työhönvalmennuksen yhdistelmä (6–12 kuukautta). (Kela 2017.)

Työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus sisältää osin mielenterveyskuntoutujien IPS-SE (*Individual Placement and Support - supported employment*) -työhönvalmennusmallin mukaisia piirteitä (esim. Lankila & Seppänen-Järvelä 2019). IPS-työhönvalmennus kehitettiin alunperin Yhdysvalloissa vakavia mielenterveysongelmia kokeneiden työllistymisen tukemiseen, ja siinä on keskeistä nopea työn etsintä sekä työpaikalle tarjottava tuki palvelun aikana.

Mallin toimivuutta on tarkasteltu useissa tutkimuksissa, ja sen on todettu olevan tehokkaampi kuin muut työllistymistä tukevat toimenpiteet erityisesti avoimille työmarkkinoille työllistymisessä. Mallin mukaisia palveluja ja toimintaa onkin alettu kokeilla yhä suuremmassa määrin useissa Euroopan maissa (esim. Knapp ym. 2012). Tuetun työllistymisen malleihin liittyy periaatteita ja ajattelutapoja, joissa työ nähdään kansalaisten oikeutena. Työn ajatellaan lisäävän sosiaalista inklusiota ja ihmisten hyvinvointia. (Frøyland ym. 2019.) Vastentahtoisella työtömäksi tai työvoiman ulkopuolelle jäämisellä voikin olla ikääntyneelle esimerkiksi omaan hyvinvointiin liittyviä negatiivisia seurauksia (esim. Hershey & Henkens 2014).

Aineisto ja menetelmät

Analyysissa hyödynnetään kyselyaineistoa, joka kerättiin Kelan järjestämää työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta tarkastelevassa toimeenpanotutkimuksessa. Aineistoa käytetään tämän katsauksen fokuksen kannalta soveltuvin osin. Palvelun toteutukseen liittyviä kokemuksia kartoittava postikysely lähetettiin kaikille palveluun ensimmäisenä vuonna (2017) osallistuneille henkilöille. Analyysin tavoitteena on ensinnäkin tarjota kuvailevaa tietoa 55–64-vuotiaiden, Kelan järjestämään työllistymistä edistävään ammatilliseen kuntoutukseen osallistuneiden henkilöiden taustoista sekä palvelun vaikutuksia koskevista arvioista. Lisäksi selvitämme, eroavatko ikääntyneiden arviot muun ikäisten näkemyksistä. Tulokset edustavat vuonna 2017 palveluun osallistuneiden, kyselyyn vastanneiden arvioita – katsaus on kartoittava. Palvelun vaikutuksia koskevien arvioiden osalta on otettava huomioon, että mukana ovat kaikki kysymyksiin vastanneet; joillakin palvelu on saattanut esimerkiksi keskeytyä. Palvelun vaikutuksia koskeviin kysymyksiin pyydettiin kyselylomakkeessa vastaamaan niiltä osin kuin mahdollista. Vastaajat saivat siis itse arvioida, millaisiin kysymyksiin he pysyivät vastaamaan.

Kyselyyn vastasi 439 henkilöä ja vastausprosentti oli 30. Tässä katsauksessa

2) <https://www.kela.fi/tyollistymista-edistava-ammattillinen-kuntoutus>

3) <https://www.kela.fi/muutos-hanke>

keskityimme vanhimpaan ikäryhmään eli 55–64-vuotiaisiin, joita oli kyselyyn vastanneista 15 prosenttia eli 66 henkilöä.⁴ Heistä naisia oli 65 prosenttia (n = 43), miehiä 33 prosenttia (n = 22) ja muu/en halua sanoa -vastausvaihtoehdon valinneita kaksi prosenttia (n = 1). Jakaumia tarkasteltiin myös erottamalla ikääntyneet edelleen kahteen ryhmään: 55–58-vuotiaisiin (n = 52) sekä 59 vuotta täyttäneisiin (n = 14). Katsaus toteutettiin tarkastelemalla jakaumia ensin vastaajaryhmittäin. Tämän jälkeen vertailtiin ikääntyneiden ja muun ikäisten vastauksia joko keskiarvotestien (riippumattomien otosten t-testi) tai ristiintaulukointien (khii toiseen -testi) avulla. Tarkoituksena oli kartoittaa mahdollisia eroja ryhmien välillä. Tämän jälkeen jakaumia tarkasteltiin erikseen kaikkein vanhimman ikäryhmän osalta. Tällä pyrittiin selvittämään, selittyvätkö jotkin ikäryhmien väliset erot nimenomaan vanhimman ikäryhmän vastauksilla. Analyysihin ei otettu mukaan “en osaa sanoa” -vastauksia tai puuttuvaa tietoa. Esittelemme seuraavissa luvuissa katsauksen fokuksen kannalta keskeisiä prosenttiosuuksia ja keskiarvoja; alaviitteessä on mainittu, jos ryhmien vertailussa saatiin tilastollisesti merkitsevä tulos⁵. Kyselytuloksia täydennettiin myös laadullisella aineistolla hyödyn-tämällä seuraavaan avoimeen kysymykseen annettuja vastauksia: “Millaiset tekijät ovat haitanneet eniten työllistymistäsi?” Vastauksia oli yhteensä 62, ja ne kategorisoitiin Atlas.ti-ohjelman avulla. Mikäli vastaus oli pitkä ja sisälsi eri kategorioihin liittyvää sisältöä, se hajotettiin koodausvaiheessa.

Ikääntyneiden työkyky ja työllistymiseen liittyvät lähtökohdat ennen palvelua

Tässä luvussa tarkastelemme niitä kyselyyn vastanneiden lähtökohtia, jotka ovat palvelun työllistymisen edistämisen periaatteen

4) Ikäryhmät muodostettiin vastaajien ilmoittaman syntymävuoden mukaan.

5) Tulosten merkitsevyydet: melkein merkitsevä * = $p \leq 0,05$; merkitsevä ** = $p \leq 0,01$; erittäin merkitsevä *** = $p \leq 0,001$.

kannalta olennaisia. Tällaisia ovat erityisesti ikääntyneiden osallistujien työelämäsidoksen laatua, työkykyä ja työllistymiseen liittyvää uskoa koskevat arviot sekä palvelun oikea-aikaisuuteen ja palvelun aikaisten tehtävien sopivuuteen liittyvät näkemykset.

Erityisen huomionarvoista on, että ikääntyneistä valtaosa eli 71 prosenttia oli ennen Kelan työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta työttömänä (muut 54 %). Yli kaksi vuotta työttömänä olleita oli ikääntyneistä 58 prosenttia (muut 43 %). Samankaltainen suuntaus näkyy myös laajemmin työmarkkinoilla; pitkäaikaistyöttömiä on eniten yli 55-vuotiaiden ikäryhmässä (Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportti 2019). Vastaajia pyydettiin myös arvioimaan työhistoriaansa työttömyyden ja työsuhteiden keston suhteen⁶. Sidos työelämään vaihteli ikääntyneiden ja muiden välillä⁷ siten, että ikääntyneillä oli useimmiten vahva (49 %) tai vaihteleva (35 %) sidos työelämään, muilla sidos oli puolestaan vaihteleva (47 %) tai heikko (30 %). Tämä kertoo mahdollisesti vastaajien aiemmasta kiinnittymisestä työmarkkinoille nykyisestä pitkäkestoisesta työttömyydestä huolimatta; reilulla puolella palkkatyöhistoriaa oli kertynyt yli 20 vuotta ja noin neljänneksellä 11–20 vuotta.

Ikääntyneiden työkykypistemäärän⁸ (ennen palvelua) keskiarvo oli 3,7/10 (muut 4,4/10). Luokitellun työkykypistemäärän

6) Perustuu kysymykseen “Mikä seuraavista kuvaa työhistoriaasi parhaiten?” Vastaukset luokiteltiin seuraavasti: Lähinnä työttömyyttä/en ole ollut työelämässä = heikko sidos; kausittaista työttömyyttä/lähinnä lyhyitä työsuhteita/useita erimittaisia työsuhteita = vaihteleva sidos; pääasiallisesti pidempiä työsuhteita/ylksi vakituinen työ ja ammatti = vahva sidos.

7) Khii toiseen -testi, ***.

8) Kyselylomakkeessa käytettiin työkykypistemäärää (0–10), joka on Työterveyslaitoksessa kehitetyn työkykyindeksin osio. Asteikolla 10 tarkoittaa sitä, mitä työkyky on ollut parhaimmillaan ja 0 sitä, ettei pysty lainkaan työhön. Työkykypistemäärä voidaan luokitella karkeasti neljään: huono (0–5 pistettä), kohtalainen (6–7 pistettä), hyvä (8–9 pistettä) ja erinomainen (10 pistettä). (Ks. Toimia-tietokanta 2017.)

perusteella ikääntyneistä 76 prosentilla työkyky näyttöytyi huonona (muut 68 %), kahdellakymmenellä prosentilla kohtalaisena (muut 20 %) ja viidellä prosentilla hyvänä tai erinomaisena (muut 11 %)⁹. Kun vastaajia pyydettiin kuvailemaan avoimesti työllistymistä eniten haitanneita tekijöitä, esiin nousivatkin usein työkykyyn liittyvät rajoitteet. Eniten viitattiin fyysisiin sairauksiin, kipuihin ja huonoon terveydentilaan:

“Kunto on huono, selkäkiput ja käsissä ei ole voimaa puristaa eikä nostaa mitään.”

“Liian korkea ikä ja krooniset työkykyä alentavat sairaudet, olen työrajoitteinen kuten fysiatri lääkärintilauksessani totesi.”

“Pitkän työuran, raskaan työn aiheuttamat terveyshaitat.”

Hieman harvemmin viitattiin psyykkisiin ongelmiin ja esimerkiksi huonoon itsetuntoon tai työkyvyn rajoitteiden yhteisvaikutukseen:

“Minulla on niin monta työrajoitetta – masennus – nukun huonosti – stressikierre.”

Palvelun työllistymisen edistämisen lähtökohdan kannalta katsottiin olennaiseksi selvittää, missä määrin osallistujat itse toivoivat työllistyvänsä ja uskoivat työllistymisen mahdollisuuteen. Kyselyssä pyydettiin arvioimaan omaa työhön pääsemisen halua ennen kuntoutusta. Ikääntyneiden arviot¹⁰ olivat hieman heikompia kuin muiden: keskiarvo oli 5,5/10 ja muilla 6,9/10¹¹. Vanhimmassa ikäryhmässä eli 59 vuotta täyttäneillä keskiarvo (7,5/10) oli korkeampi kuin 55–58-vuotiailla (5,5/10). Vastaajat arvioivat myös sitä, millaiset mahdollisuudet he uskoivat itsellään olevan työpaikan hankkimiseen.

9) Keskiarvotesti, *.

10) Vastauksessa 0 tarkoittaa, ettei vastaaja halunnut työhön lainkaan ja 10 sitä, että hän halusi työhön erittäin paljon.

11) Keskiarvotesti, *.

Ikääntyneiden ja muiden vastaukset eivät eronneet tilastollisesti merkitsevästi toisistaan, kun arvioitiin tilannetta ennen kuntoutusta: ikääntyneistä kuusi prosenttia uskoi mahdollisuutensa ennen palvelua olleen hyvät (muut 9 %), 24 prosenttia kohtalaiset (muut 30 %) ja 67 prosenttia huonot (muut 56 %)¹². Eroja löytyi kuitenkin vastaamishetkeä koskevissa arvioissa. Näitä käsitellään seuraavassa luvussa. Kaikkiaan työllistyminen oli kyselyn mukaan ikääntyneille hyvin tärkeä tavoite heidän osallistuessaan palveluun. Erilaisten tavoitteiden tärkeyttä koskevassa kyselyn osuudessa ikääntyneistä 71 prosenttia koki työllistymisen itselleen melko tai erittäin tärkeäksi tavoitteeksi, ja ainoastaan kahdeksan prosenttia ei lainkaan tärkeäksi.

Kuntoutuksen oikea-aikaisuus on tärkeä ilmiö mutta käsitteenä moniulotteinen. Tämän vuoksi erottelimme kyselylomakkeessa neljä oikea-aikaisuuden ulottuvuutta: jaksaminen, perhe- ja muu ihmissuhdetilanne, motivaatio ja ikä. Ikääntyneet näkivät palvelun ajankohdan sopineen itselleen oman iän ja oman jaksamisen kannalta huonommin kuin muut¹³. Oman iän kannalta ajankohdan koki melko tai erittäin hyvin sopivaksi 42 prosenttia, oman jaksamisen kannalta 50 prosenttia, perhe- tai muun ihmissuhdetilanteen kannalta 65 prosenttia ja oman motivaation kannalta 64 prosenttia. Kaikkein vanhimmat vastaajat arvioivat oikea-aikaisuuden toteutumista jopa hieman myönteisemmin kuin muut ikääntyneet.

Kelan järjestämässä työllistymistä edistävässä ammatillisessa kuntoutuksessa sijoitetaan lähes aina kuntoutusyksikön ulkopuoliseen työpaikkaan työkokeiluun tai työhönvalmennukseen. Kyselyssä selvitettiin, missä määrin osallistujien työkyky oli linjassa heidän työtehtäviensä kanssa työkokeilussa tai valmennuksessa. Ikääntyneet arvioivat työtehtävien sopineen työkykyänsä heikommin kuin muut¹⁴. Puolet koki työtehtävien sopineen työkykyänsä erittäin tai melko hyvin (muut 66 %), erittäin tai melko huonosti

12) Ikääntyneet ennen kuntoutusta ka 1,4/3,0; muut ennen kuntoutusta 1,5/3,0.

13) Keskiarvotestit: oma ikä***, oma jaksaminen*.

14) Keskiarvotesti, **.

puolestaan kaksikymmentä prosenttia (muut 11 %). Kun tarkasteltiin erikseen kaikkein vanhinta ikäryhmää, arviot olivat parempia kuin 55–58-vuotiailla: 59 vuotta täyttäneistä 73 prosenttia koki työtehtävien sopineen työkykynsä melko tai erittäin hyvin.

Ikääntyneiden arvioita palvelun vaikutuksista

Tässä luvussa tarkastelemme vastaajien arvioita Kelan järjestämän työllistymistä edistävän ammatillisen kuntoutuksen vaikutuksista. Keskitymme erityisesti työllistymisen edistymiseen liittyviin vaikutuksiin. Palvelukuvauksessa todetaan, että työllistymistä edistävän ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on tukea yksilöllisesti kuntoutujan pääsyä palkkatyöhön avoimille työmarkkinoille tai yrittäjäksi ja ammatinharjoittajaksi (Kela 2017). Tästä näkökulmasta palvelun koettuja vaikutuksia arvioitiin erityisesti selvittämällä, missä määrin osallistujat olivat kokeneet saaneensa tukea kyseisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Kiinnostavaa on, etteivät ikääntyneiden ja muiden arviot palvelun toteutuksesta kuntoutusyksikössä juuri eronneet toisistaan. Vastaajille esitettiin yhdeksän toteutukseen liittyvää väittämää, mutta yhdenkään kohdalla ei löytynyt tilastollisesti merkitseviä eroja – ei esimerkiksi siinä, miten riittäväksi työpaikan etsimisessä saatu tuki oli koettu tai missä määrin omaohjaaja oli antanut tukea juuri itselle sopivalla tavalla. Vastaajille esitettiin myös työkokeilu- tai työhönvalmennuspaikkaan liittyviä, muun muassa viihtyvyyttä ja tasa-arvoista kohtelua koskevia väittämiä. Näissäkään vastauksissa ei löytynyt tilastollisesti merkitseviä eroja ikääntyneiden ja muiden välillä. Arviot eivät eronneet myöskään yleisessä tyytyväisyydessä palvelun toteuttamiseen joko kuntoutusyksikössä tai työpaikalla: vastaajat olivat yleisesti ottaen tyytyväisiä¹⁵.

15) Asteikolla 1 - 5 (1 = erittäin tyytymätön, 5 = erittäin tyytyväinen) ikääntyneiden kuntoutusyksikölle antamien arvioiden keskiarvo oli 3,7 (muut 3,9) ja työkokeilu/työhönvalmennuspaikalle annetun arvon keskiarvo 4,0 (muut 4,0).

Työllistymiseen liittyviä vaikutuksia koskevien kysymysten osalta ikääntyneiden arviot kuitenkin erosivat muiden arvioista. Ikääntyneet kokivat ensinnäkin harvemmin kuin muut, että työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus edisti heidän pääsyään avoimille työmarkkinoille¹⁶. Väittämästä jokseenkin tai täysin samaa mieltä oli 12 prosenttia ikääntyneistä (muut 31 %) ja jokseenkin tai täysin eri mieltä 53 prosenttia (muut 34 %). Myös ikääntyneiden usko mahdollisuuksiinsa työpaikan hankkimisessa oli kyselyyn vastaamisen hetkellä heikompaa kuin muilla¹⁷: kahdeksan prosenttia koki mahdollisuutensa hyväksi (muut 29 %), 23 prosenttia kohtalaisiksi (muut 33 %) ja 65 prosenttia huonoiksi (muut 32 %). Kun verrataan tilannetta ennen palvelua ja vastaamishetkellä, nuorempien usko työpaikan hankkimisen mahdollisuuksiin oli kohonnut ja ikääntyneiden pysynyt samana¹⁸.

Ikääntyneiden arviot halustaan päästä työhön näyttävät samansuuntaisilta. Nuorempien halu päästä työhön oli vastaus hetkellä vahvempi kuin ennen palvelua, ikääntyneillä taas jopa heikompaa (ka. ennen palvelua 5,9/10; vastaamishetkellä 5,5/10). Vanhimpien (59 vuotta täyttäneiden) arviot halukkuudestaan työhön olivat niin ikään vastaamishetkellä heikommalla kuin ennen palvelua mutta silti vahvemmat kuin 55–58-vuotiailla. Tässäkin yhteydessä on huomattava, että vanhimpaan ikäryhmään kuului ainoastaan 14 vastaajaa. Tulokset kuitenkin osoittavat, etteivät vanhimman ikäryhmän vastaukset selitä ikääntyneiden muita heikompia arvioita. Ikääntyneiden työkykyä koskevat arviot olivat kuitenkin korkeammat vastaamishetkellä (ka 4,3/10) kuin ennen palvelua (ka 3,7/10). Ne olivat silti jonkin verran heikompia kuin nuorempien (vastaamishetkellä 5,7/10 ja ennen palvelua 4,4/10).

Työllistymistä haitanneita tekijöitä kartoittavaan avoimeen kysymykseen annetut

16) Keskiarvotesti, ***.

17) Keskiarvotesti, ***.

18) Ikääntyneet ennen kuntoutusta ja vastaamishetkellä ka 1,4/3; muut ennen kuntoutusta ka 1,5/3 ja vastaamishetkellä 2,0/3.

vastaukset antavat viitteitä siitä, että työllistymistä olivat hankaloittaneet työkyvyn rajoitteiden lisäksi esimerkiksi koetut valmiuksien puutteet. Vastauksissa viitataan muun muassa vanhentuneeseen ammattitaitoon ja oppimisen hitauteen:

“Pitkittyneen työttömyyden aiheuttama ammattitaidon alenema (en ole saanut lisäkoulutusta)”

“Ei yleismies. Ei jokapaikan höylä. Ei moniosaaja.”

“En ole ns. ’hyvä tyyppi’. Olen hidas oppimaan, sosiaaliset valmiudet ovat puutteelliset, ikä, sairaudet, ammattitaito ei ole ajan tasalla.”

Toisaalta hyvin moni ikääntynyt kertoo myös työllistymisen rakenteellisista esteistä, joista osa liittyy suoraan vastaajien ikään – sana “ikärasismi” toistuu useassa vastauksessa:

“Ikä. Ei tämän ikäisiä kutsuta edes haastatteluun.”

“Alat joihin olen hakenut otetaan nuorempia (täydellistä ikärasismia!). Ja totta!”

“Ikäni eli työnantajien ikärasismi.”

Myös muita työmarkkinoiden rakenteisiin liittyviä ongelmia mainitaan, kuten työmahdollisuuksien alueelliset vaihtelut sekä laman pitkäaikaisvaikutukset:

“Olen kärsinyt todella paljon 1990-l. alun lamasta. Jouduin työttömäksi, olin työtön 1v. ajan, kunnes sain palkkatuki-työn. Olin parhaassa työiässä. Olin tehnyt pitkät opinnot opintolainalla, minun ei ollut mahdollisuutta ryhtyä opiskelemaan uutta alaa. Perheen perustaminen osui myös tähän ajankohtaan.”

Pohdinta

Aineiston perusteella näyttää siltä, että ikääntyneet arvioivat Kelan työllistymistä

edistävän ammatillisen kuntoutuksen toteutusta yhtä myönteisesti kuin nuoremmat vastaajat. Heidän arvionsa palvelun työllistymisen edistymiseen liittyvistä vaikutuksista ovat kuitenkin osittain heikompia. Aineiston perusteella ei voida arvioida, mikä tätä selittää. Kyse ei näytä olevan ainakaan ikääntyneiden työelämämotivaation puutteesta; valtaosa ikääntyneistä tavoittelee työtä palvelun alkaessa.

Burns ja Catty (2008) toteavat, että IPS-malliin perustuvien palveluiden tehokkuus on sidoksissa paikallisiin ja kansallisiin työmarkkinaolosuhteisiin, taloudelliseen kasvuun ja hyvinvointijärjestelmiin. Avoi- miin kysymyksiin annetuissa vastauksissa nousevatkin esiin työllistymisen rakenteelliset esteet. Työllistymisen problematiikassa ei siis ole kyse ainoastaan yksilöllisistä tekijöistä, kuten iän myötä heikentyneestä työkyvystä, vaan myös ikääntyneen erilaisesta asemasta työmarkkinoilla. Vaikka työmarkkinoiden rakenteelliset muutokset aiheuttavat kaikenikäisille uudenlaisia vaatimuksia, voidaan ajatella, että muutoksiin vastaamisen keinot ovat eri ikäisillä erilaiset (ks. myös TEM-muistio 2013, 6). Ikääntyneiden asemaan työmarkkinoilla vaikuttavat myös esimerkiksi työnantajien asenteet ja syrjivät rekrytointikäytännöt. Näitä ei muuteta ainoastaan ikääntyneiden valmiuksia kohentamalla, vaan etsimällä työelämään vaikuttamisen keinoja ja luomalla ikääntyneille uusia mahdollisuuksia myös yksityisellä sektorilla.

Ajautuminen erilaisiin työn, eläkkeen ja työttömyyden välitiloihin on riskinä ikääntyneille (Kokko 2013, McGann ym. 2016). Tulisikin varmistaa, että ammatillisen kuntoutuksen palvelut eivät itsessään luo tai vahvista negatiiviseksi kehäksi muodostuvia välitiloja. On myös tärkeää arvioida, missä määrin “suoraan työelämään” -periaatteen nojaavan IPS-mallin mukainen toiminta soveltuu nimenomaan ikääntyneille, joilla on usein taustalla pitkä työhistoria mutta myös pitkittyntä työttömyyttä. Jatkossa olisikin tärkeää kartoittaa nimenomaan ikääntyneiden ammatillisen kuntoutuksen osallistujien (ja potentiaalisten osallistujien) spesifejä tarpeita ja ammatillisen kuntoutuksen

sen keinoja vaikuttaa ikääntyneiden työllistymisen rakenteellisiin esteisiin.

Tulosten merkitys: Tämän katsauksen perusteella ikääntyneiden työllistymiseen liittyvät spesifit tarpeet ja ikääntyneiden asema työmarkkinoilla ovat tärkeitä tutkimuskohteita ammatillisen kuntoutuksen kehittämisen kannalta. Palveluita kehitettäessä kannattaisi pohtia, millä tavoin työllistymisen edistymiseen liittyviä vaikutuksia saataisiin ikääntyneiden kohdalla vahvistettua. Olennaista on ikääntyneiden omien tavoitteiden ja tarpeiden riittävä huomioon ottaminen. Olisi hyödyllistä kartoittaa myös työelämään vaikuttamisen tapoja ja luoda uusia, työorganisaatioita osallistavia ammatillisen kuntoutuksen menetelmiä.

Avainsanat: ammatillinen kuntoutus, ikääntyneet, ikääntyneiden palvelut, ikääntyneiden työmarkkina-asema

Kaisa Haapakoski, YTT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Leena Åkerblad, YTT, tutkijatohtori, Jyväskylän yliopisto

Lähteet

- Burns T, Catty J (2008) IPS in Europe: The EQOLISE Trial. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 31, 4, 313–317.
- Frøyland K, Andreassen TA, Innvær S (2019) Contrasting Supply-side, Demand-side and Combined Approaches to Labour Market Integration. *Journal of Social Policy* 48, 2, 311–328.
- Hershey D, Henkens K (2014) Impact of Different Types of Retirement Transitions on Perceived Satisfaction with Life. *The Gerontologist* 54, 2, 232–244.
- Härkäpää K, Harkko J, Lehikoinen T (2013) Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 128. <http://hdl.handle.net/10138/42487>. Luettu 12.4.2019.
- Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportti (2019) <https://vm.fi/documents/10623/12045794/Ikääntyneiden+työllisyyden+edistämiskeinoja+valmistelevan+työryhmän+loppuraportti/>. Luettu 12.4.2019.
- Ilmarinen J (2006) Pitkää työuraa! Ikääntyminen ja työelämän laatu Euroopan unionissa. Työterveyslaitos, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504226126>. Luettu 12.4.2019.
- Kela (2017) Kelan avo- ja laitosmuotoisen kuntoutuksen standardi. Työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus. https://www.kela.fi/documents/10180/2826255/stdn_tk.pdf. Luettu 12.4.2019.
- Kelasto (2019) Kelan tilastotietokanta. Kelan kuntoutuspalvelujen saajat ja kustannukset. <http://www.kela.fi/kelasto>. Luettu 12.4.2019.
- Knapp M, Patel A, Curran C, Latimer E, Catty J, Becker T, Drake R, Fioritti A, Kilian R, Lauber C, Rössel W, Tomow T, van Buschbach J, Comas-Herrera A, White S, Wierma D, Burns T (2012) Supported employment: cost-effectiveness across six European sites. *World Psychiatry* 12, 1, 60–68.
- Kokko R-L (2013) Ikääntyneet välityömarkkinoilla. Kokemuksia Paltamon kokeilusta. *Janus* 21, 2, 112–127.
- Lankila J, Seppänen-Järvelä R (2019) Ikääntyneet työttömät takaisin työelämään. Tukikeinoja kuntoutuksesta. Kelan työpapereita 146. <http://hdl.handle.net/10138/298698>. Luettu 12.4.2019.
- McGann M, Kimberley H, Bowman D, Biggs S (2016) The Netherworld between Work and Retirement. *Social Policy & Society* 15, 4, 625–636.
- Shemeikka R, Aho S, Jokinen E, Järnefelt N, Kaakinen M, Kivimäki R, Korkeamäki J, Mertala S, Mäkiäho A, Parkkinen M, Pitkänen S, Terävä K, Vuorento M (2017) Työuria pidentävät yhteistoinnalliset keinot (TYPYKE) -tutkimushankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 38/2017. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79799/38_TYPYKE_27042017.pdf. Luettu 12.4.2019.
- TEM-muistio (2013) Ikääntyneiden työllisyyden parantaminen. Rakennepoliittisen ohjelman raportointi 15.11.2013. <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1043916/TEM-aineistot-3-15112013.pdf>. Luettu 12.4.2019.
- Toimia-tietokanta (2017) Työkykyistemäärä. Helsinki: THL. <http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/mittariversio/100/>. Luettu 12.4.2019.